

Az aradi Fészek Klub

A közösségi élet kedvelői számára nemrég alakult meg Aradon a Nyugati Jelen Kovách Géza Baráti Társaság, az ötletgazda Réhon József ny. tanár. Böszörményi Zoltán (József Attila-díjas író, költő) jóvoltából heti két alkalommal a Nyugati Jelen napilap székháza ad helyet a szórakozni vágyóknak, nemre, nemzetiségre, vallásra való tekintet nélkül.

Kíváncsi voltam, van-e elődje Aradon az ilyen jellegű, lentről építkező szerveződésből létrejött politikamentes egyesületnek. Lehet, hogy volt, de nem találtam rá adatot. (Nem vettem figyelembe a Magyar Párt, a Kölcsey Egyesület vagy egyéb nagy szervezet által szervezett tevékenységeket.)

Érdekes próbálkozásról az 1923-as évben olvastam, amikor a budapestihez hasonló, aradi Fészek Klubbot próbáltak létrehozni, de sajátos színezettel, a magyar–román „megbékélés” jegyében. Vajon szükség volt-e itt ilyen békítő akcióra? Sajnos igen, erre az időre már nagyon felerősödtek a nemzetiségi feszültségek, pedig ez nem volt mindig így.

„Arad az impériumváltás előtt, vagy amint a régi emberek visszaemlékezni szoktak, a békeidőben sem volt színmagyar város – írja 1936-ban a várost nagyon jól ismerő Károly Sándor (1894–1964),

a kiváló, újságíró, regényíró –, a magyarokon kívül éltek itt németek, románok, meg szerbek és természetesen zsidók, akik magyaroknak vallották magukat. (...) Az emberek nem törődtek ilyesmivel, nem is gondoltak arra, hogy származás vagy nyelv határvonal emberek között. (...) Aztán 1920 után „minden hatóság megkapta felülről a parancsot: románosítani. Azonban nagy eredmények nincsenek. Ez nem a hivatalnokok tehetetlenségén, vagy jóindulatán múlik, hanem azon, hogy a nem román lakosságot lehetetlen eltüntetni. Magyarok, németek, szerbek és zsidók nem akarnak románokká válni, ezek meg akarnak maradni annak, aminek születettek. És miután olyan törvény nincsen, amely a nemzetiséget és vallást hivatalból megváltoztatná, meg is maradnak magyarnak, németnek, szerbnek és zsidónak.”¹

A helyi klubszervezés ügyében az Aradi Közlöny 1923 májusában öt aradi politikus, író, újságíró, színész véleményét közölte, valamint karikatúráikat. Mivel ők a város prominens személyei voltak, de életrajzuk, munkásságuk nem annyira ismert, igyekeztem (a lehetőségekhez képest) ezt felkutatni. Az ő bemutatásuk és a „fészekrakással” kapcsolatos – nagyon jellemző – nyilatkozataik következnek.

Ovidiu Gritta

(1883–?)

Életpályáját nem dolgozták fel, de a talált néhány adatból következtetni lehet rendőri, rendőr-kvesztori (kihallgató tiszti) tevékenységére.

1883-ban született Verespatakon², a dúsgazdag aranybányász Mihailă Gritta oldalági sarja. A tanulással nehezen boldogult, a nyolcosztályos gimnáziumból „eltávolították.” Az őt parodizáló Gyulafehérvári forradalmár című satirikus írás a kolozsvári „Chemarea” című újság 1926. augusztus elsejei számában erről ez olvasható: „Că eu n’am școli după spus lui Valer Moldovean. Ce? Ha! mă rog e o rușine? L’a început din școală mi’au dat afară, pe urmă ma’au băgat la răcoare. Așa e viața. Dintr’un loc te scoate, în celălat te bagă.” (Valer Moldován szerint nekem nincs iskolám. Mi? Ha! kérdem, ez szégyen? Kezdetben engem az iskolából kivettek, ezután hidegre tettek. Ez az élet! Egyik helyről kivessznek, a másikba betesznek.)

Rendőri pályáját Gyulafehérváron kezdte, az 1918. december 1-jei nagygyűlésen a rendfenntartók parancsnoka, ő állította fel a díszszázadot, majd az impériumváltás után ő lett a rendőrfőnök.³

1920-ban Arad város rendőrkapitányának nevezték ki⁴, ő lett a város mindenható rendőrparancsnoka, nevéhez fűződik a román nyelv minden áron való terjesztése. Ugyanakkor azt is tudták akkor róla az aradiak, hogy szereti a szebbik nemzet, de nem voltak nagy sikerei, külseje (167 cm magas volt) nem volt ideális, de emberi magatartása, viselkedése miatt sem vált a nők kedvencévé. Ám amit nem kapott meg „szeretetből”, azt akár erőszakkal is megszerezte. Valószínű ezért is szerette magát Scarpianak neveztetni (Abban az időben divatos volt Puccini Tosca című operája, ebben hívják így Róma kegyetlen rendőrfőnökét.)

Sokat kötekedett a színésznőkkel, például 1922 januárjában letartóztatta az éppen Aradon vendégszereplő kolozsvári művésznőt, Poór Lilit, és kémkedéssel, összeesküvéssel vádolva meg őt, hajnalig vallatta, tanúkat

hozatott fel a fogházból, akik a színésznő "bűnösségét" igazolták. Poór Lili végül úgy menekült meg, hogy színésztársai megszöktették a börtönből. (Az esetről a művésznő férje, Janovics Jenő írt A Hunyadi téri színház című könyvében.)

Erőszakos viselkedése miatt Grittát sokan nem szerették Aradon, az ellene Bukarestbe küldött feljelentések miatt elhelyezték innen, de – feltehetően Octavian Goga közbenjárása folytán – felfele buktatták. 1924 végén már Kolozsváron működött,⁵ ahol valamikor (1909) dolgozott a *Țara Noastră* című hetilapnál, amelynek akkor Goga volt a tulajdonosa!⁶ Kapcsolatukat a fentebb idézett írás így parodizálja „Când au vrut ungurii să-l bage la răcoare pe Goga, nu la-am mîntuit eu, ha? Nu am luat eu răspunderea pentru articlii apăruți? Nu am șezut eu în pușcărie pentru articlii lui. (...) Bă! Dacă Goga s-a luptat cu pintru România Mare, eu m!am luptat cu șezutul” (Te! Amikor a magyarok hűvösre akarták tenni Gogát, nem én kenyereztem le őket? Nem én vállaltam a felelősséget a cikkei miatt? Nem én ültem a börtönben a cikkei miatt? (...) Te! Ha Goga a Nagy-Romániáért a fejével harcolt, én az üléssel.)

A következő adatom róla 1934-ből való, akkor Temesváron már csak rendőrkvasztor. Az ő nevéhez fűződik a temesvári magyar cserkészcsapat működésének betiltása, kommunisták és vasgárdisták kihallgatása⁷. 1939–1940-ben Nagyváradon kihallgató tiszt⁸.

Világháborús szerepére nem találtam anyagot, de 1948-ban háborús bűnösnek nyilvánították, a fogarasi (1950), jilavai (1953), temesvári (1953) bűnügyi nyilvántartó lapok tanúskodnak erről². A kihallgatási jegyzőkönyvek ismeretében lehetne eldönteni, hogy tényleg a háború alatt követett el embertelen cselekedeteket, vagy pedig a szadista kvasztori múltjáért felelt börtönnel.

1923-ban mint Arad rendőrfőnöke, az aradi Fészek Klub megalakulásáról a következőket nyilatkozta:

„A Fészek intézménye intim tűzhelye kíván lenni az aradi román és magyar művészeknek. Az idea esztendőik óta vajúdik. Csak most láttam elérkezettnek az időt arra, hogy meg is valósuljon. Erős hitem, hogy a Fészek már nem az első, de a leghatásosabb lépés, amely Arad belső konszolidációjához vezet. Ez a város gazdag tehetségekben, festőkben, szobrászokban és írókban, akiknek mindeddig nem volt meleg tűzhelyük. Természetes, hogy ezek között a művészek között számarányukhoz mérten a román kultúra bajnokai is helyet foglalnak és bizonyára legelsőrendű oszlopai lesznek magyar társaikkal együtt az új és szolid alapokra fektetett klubéletnek. Azt is egészen bizonyosan tudom, hogy ez a klub és ennek a gondolkodása ráüti bélyegét egész Arad gondolkodására, és minden világosság, amit a kultúra napja sugároz ki a mi körünkből, fényük e város társadalmára esik. Én magam személy szerint boldognak érzem magam, hogy ennek a mozgalomnak az élére állhatok, és hogy az akciót kellő időben érettnak találtam arra, hogy megvalósuljon. Hivatali elfoglaltságomon kívül készséggel szentelem időmet a művészetnek és művészeknek, akiknek mindig őszinte barátja voltam és vagyok. Áldás és siker kísérje új klubunkat, az aradi Fészek egyesülést”.

ifj. Vass Gusztáv:

Életéről, munkásságáról csak kevés adatot találtam, az Összetartás szabadkőműves páholy tagja volt, az ő neve alatt jelent meg az 1912-es páholyjelentés. 1924-ben a Toldy evezősklub egyik vezetője volt. (Ujj János kutatása alapján.) 1930 augusztusában az aradi Színpártoló Egyesület ügyvezető elnöke, ez a társaság igyekezett anyagilag támogatni az aradi magyar nyelvű színjátszást.

Ő a Fészek klubról így vallott

„Arad művészei, tollforgatói, piktorai, énekesei, minden nyelvű és hitű komédiásai, akik ma szétszórta, egymást nem is ismerve élnek le szürkén, eredménytelenül életük legtöbbszörre hivatott óráit. Régóta érzik egy olyan meleg, meghitt otthonnak a hiányát, ahol egymásra találva gondolataikat egybekapcsolhatják, lelkük gazdagságát a rokon lelkűek előtt kitergegethetik, tápot és újabb erőt nyernek egymástól ahhoz a munkához, amelyre hivatottak itt ezen a földön, ahol nem kínozzák a politika bacillusai, melyek megfertőzték még a családok belső békéjét is, s elvadították egymástól az embereket.

Ezt a meleg megértő testvéri otthont akarja nyújtani Arad művészeinek és műbarátainak a „Fészek”, hogy a maguk szórakozásának meghitt keretekben keresése mellett bizonyosságot tegyenek – ezt a politikát szívesen vesszük – amellet az emberszeretet mellett, melynek lakolnia minden időben a művészetnek kellett, s amelyet a háború tüze kiperzselt a lelkekből, s amely szeretet nem engedi meg azt, hogy művész és művész, ember és ember között különbséget tegyünk nemzeti vagy vallási szempontból.

Ha Arad művészei termő erejüket, érett gondolkozásukat beléviszik a maguk baráti, azon keresztül a velük érintkezők társadalmi körébe, ha a román és magyar művészek a belső harmónia megteremtése mellett baráti kézzel a kézben dolgoznak e „Fészek”-ből a város és vele az ország boldogulásán, úgy a

művészet leghatalmasabb sikerét érik el, a szemek fájdalom könnyeiből a becsülés örömkönnyei lesznek.

Akinek a lelkében ott él a művészet szolgálóival és szolgálóival való közösség érzete, akiben felébredt a vágy szolgálni azt a célt, amit elérni akar a „Fészek”, az közibünk áll, az velünk dolgozik, az részt kér ha áldozatok árán is a munkából, hogy ne legyen futó álom az, amit néhány az igazi békéért, megértésért, szeretetért rajongó művész ettől az egymásra találástól vár, remél”.

Aron Cotruș (1891–1961)

Pap családban született 1891-ben, középiskoláit Balázsfalván és Brassóban végezte, majd a filológiát Bécsben. Írásait már egyetemi évei alatt közölte az Aradon megjelenő nacionalista Românu, a Brassóban kiadott Gazeta Transilvaniei. Politikai és szépirodalmi munkái a Gîndirea, Vremea, Libertatea, Iconar-ban jelentek meg. 1915-ben a Banatul folyóirat szerkesztője, majd kulturális attasé Rómában és Varsóban.

Az I. világháború alatt Rómába került, kezdetben mint hadifogoly, majd aktívan részt vett a román diplomácia munkájában. A háború után Aradra jött, mint újságíró, a Semănătorul könyvtár igazgatója, majd a Román Írószövetség tagja lett.

A két világháború között sajtódiplomata Spanyolországban (Madrid és Lisszabon). Antonescu bukása után politikai menekültként Spanyolországban

telepedett le, verseit spanyol nyelven írta. 1957-ben az Egyesült Államokba költözött (Kalifornia), Clevelandben halt meg 1961-ben⁹.

A Román Írószövetség két alkalommal (1923 és 1943) részesítette kitüntetésben, nevét Aradon egy általános iskola viseli.

Irodalmi alkotásaiból magyarra is fordítottak: Holnap (1929), Versek (1935), Franyó Zoltán pedig németre ültette át verseit. A Korunk című folyóirat 1935–1940 között Kibédi Sándor, József Attila, Salamon Ernő, Szemplér Ferenc fordításaiban közölt tőle néhány költeményt.¹⁰

Mint aradi újságíró a Fészek Klubról így nyilatkozott:

„Román–magyar művészklub? Íme, egy kezdeményezés, amit tiszta gondolattal, minden erőnkől kell támogatni, mint az első lépés az ezer év óta egymás mellett élő két nép kulturális törekvései felé. Századokon át szenvedtünk közösen és mégis ellenségekké váltunk. Egyazon természettel, és ugyanazon veszedelmek zord klímájában állottunk harcban, de mindig kegyelmezés nélkül gyanúsítottuk egymást, mert talán csak külsőleg ismertük egymást, de lelkeinket nem. Egymás házába nem kezet nyújtó vendégként léptünk, hanem ellenség módjára. Jobbágyi mivoltunk és a magyar nép lelke között emelkedett a földesúrnak hatalmas fenyegető sziluettje – kínai fal, amely elválasztotta lelkeinket, amelyek megérthették volna egymást. Csak a gyűlöletünket ismertük, ami sohasem alkotott, lehetetlen, terméketlen szellemi bojkottban éltünk. Egy felső összekavarodásnak kellett jönnie, hogy az összeomlások véres hamujából, a romok közül feltámadjon az új ember, a gyűlölettől undorodó ember, a mindenkiből testvért vágyó ember. Ide vagyunk kötve ehhez a röghöz, együttélés a sorsunk. Minden úton keresnünk kell, hogy megismerjük egymást.

A művészek: a szellem arisztokratái, az egyedüli igaz arisztokraták is ők, akik minden szellemi harcban az előcsatárok, ők hivatottak elsősorban az utat

kiegyenlíteni, hogy gyökérrel együtt kiirtják az ellenségeskedés gonosz fűvét és a közöttünk megnyitott szakadék felett átvesse a gondolat arany hídját az eszme, ami nemesít és kibékül.

Közeledjünk, nyújtsunk egymásnak testvéri kezét, tükröztessük vissza magunkat egymás lelkében kölcsönös jóakarattal és az egyszer egymás ellen felizgatott tömegek áldani fogják a békét és a jó összhangot népeink között, akiknek annyi rokonérzése van szenvedéseikben és örömeikben egyaránt.”

Inke Rezső (1888–1946)

Buffó, jellemszínész, színigazgató, Solymossy Elek színiskoláját végezte el. Pályájának első szakaszáról nem sokat tudunk, kezdetben (1904) Marosvásárhelyen Polgár Béla társulatában játszott, ezután vidéken folytatta a színészi pályáját Kövessy Albert, Szalkai Lajos, Palágyi Lajos társulataiban. A vidéki gyakorlat után Beöthy László a Király Színházhoz szerződtette Mágness Miska címszerepének eljátszására. Ezután a Népopera-hoz került, olyan jellemeket alakított, mint Rabbit (Gólem), Bagó (János Vitéz), Novotny (Három a kislány). A Megfagyott gyermek mozifilm-ben (1921) ő alakította az Amerikába távozó Barabás Ferencet.¹¹ 1921-ben Róna Dezső Aradra szerződtette (itt született meg fia, László 1925-ben, aki édesapja „mesterségét” jóval magasabb

szinten, Budapesten folytatta), majd 1923-ban Marosvásárhelyen Kardos Andor társulatához került. Az 1925–26-os évadban színigazgató, játszási engedélye Beszterce, Abrudbánya, Hátszeg, Gyulafehérvár, Szászváros, Segesvár, Székelykeresztúr, Pankota, Nagyszentmiklós, Perjámos, Zombolya helységekre vonatkozott.

Aradon két évig igazgatta a színházat, az 1936–37-es évadban társigazgatója Kozma Hugónak, ez az időszak – nemcsak az ő hibájukból – nem valami dicső korszaka a város színészetének.

Erről Károly Sándor az Arad Metamorfózisa című írásában így ír: *„Valami volt azért ebben a városban, ami vidéki viszonylatban túl fejlett volt, és ma már nincs meg, illetve meg van, de nagyon elsorvadt. Ez a valami a művészet. Arad mindig büszkélkedhetett nagyszerű színházával, elsőrangú zenei életével és kitűnő képzőművészeivel. Emlékezetesek maradnak a csodálatos opera előadások, a 80 tagú Filharmóniai Egylet hangversenyei. Egy időben 13 festőművész és szobrász élt Aradon, és mindegyik jól élt, mert képvásárlókban nem volt hiány. Mindez a Tegnapé! Most a színház kong az ürességtől (...) ma a szezon csak négy hónapos, a színvonal sokszor alatta marad annak is, amit jóindulattal vidékinek nevezünk. Jelenleg Kozma Hugó és Inke Rezső igazgatók harcolnak a közönség közönyével, és várják a csodát, ami előreláthatólag nem jön el. A Filharmónia Egylet évek óta képtelen egy koncertet adni, mert nincsenek pártoló tagjaik. A képzőművészek úgy elkerülik a várost, mintha itt járvány dühöngene.”*

(Szomorú megállapítások: az impériumváltás megbontott egy addig nagyon jól működő művészi felépítményt, amely a két világháború között képtelen volt újra megerősödni.)

1937-ben átszökött Magyarországra, Kertész Dezső szerződtette a Royal Színházhoz. Később stagione társulatokat alapított (csak egy pár hétig maradtak egy helységben, a társulat állandó átalakulásban volt), 1939-ben Miskolcon, Szolnokon, 1940–42 között Szatmár–Ungvár térségben, de játszott ebben az időben Debrecenben és Nagykanizsán.¹²

Az aradi Fészek Klubbal kapcsolatban ő volt az egyedüli, aki ennek a működésével kapcsolatban a pesti példára hivatkozik. Budapesten 1901-ben alakult a FÉSZEK klub Zilahy Gyula, akkor pesti színész javaslatára, neve eredetileg betűszó, a Festőművészek, Építésművészek, Szobrászok, Zenészek, Énekesek és Komédiások kezdőbetűiből állt össze.

„Az aradi „Fészek Klub” akkor lenne a legideálisabb, ha sikerülne megvalósítani a budapesti mintát. Úgy képelem, hogy a festők és szobrászok állandó tárlatot rendeznének a klub nagytermében, a tagdíjakból és a jövedelmekből a klub állandóan segélyezné a beteg művésztársakat. A klubnak külön házi színpada lenne, amelyen az írók legfrissebb alkotásaikat mutatnák be, s amennyiben ezek az alkotások színpadi művek, a Fészek művészei és művésznői adnák elő a házi színpadon. Ha híres külföldi vendégművészek vagy vendégművésznők érkeznének Aradra, először a klub intim keretén belül lépnének fel. Így sikerülne igazi művészi kultúrát, irodalmi célokat is komoly művészi összetartást elérni.

Talán mindezekon kívül is fontosabb annak a közeledésnek a jelentősége, amelyet a klub a román és magyar művészek között célul tűzött ki. Ha mindezek a gondolatok megvalósulnak, Arad művészi élete vezetni fog az országban és mindig a mi érdekünk lesz, hogy egy igazi fészket, finomat és harmonikusat sikerült teremtenünk.”

Fekete (Schwartz) Tivadar (1894–1940)

Iskoláit szülővárosában, Pécsen végezte, a Budapesten elkezdett jogi tanulmányait félbeszakítva újságíró lett a pécsi Naplónál (1912–16), majd a Szegedi Híradónál. Ezután Aradon telepedett le, a két világháború között számos erdélyi lap munkatársa volt. (pld. Toll, Ucca).

1922–1923 között Aradon szerkesztette és kiadta a Fekete macska, irodalmi értékű bulvár lapot. Írt verseket (Ének két halotti maszkról), novellákat (Genovéva hercegnő bőre (1923) –ebben előkelő alvilági figurákat mutat be svájci, olasz, franciaországi úti élményei alapján), operettje a Miss Montecarlo.¹³

Elismerést szerzett a román líra fordításával. 1924-ben jelent meg a Szerelmes kert, amely a kortárs román líra, a Klasszikus kert pedig a régi román költők legjobb verseit tartalmazza magyarul. „A két könyv testvérek – írja ez utóbbi előszavában –, egy nemzet költészetének mai és tegnapi arcát fényképeztem.”¹⁴

Irodalmi estéket szervezett, a „Hang-estéken” is felolvastak Fekete Tivadar-versfordításokat. (A Hang /1932–1934/, bulvár stílusú, antifasiszta lap volt.)

Ő – nagyon költőien – így képzei az aradi művészek „Fészket”:

„Fészket bélelünk magunknak. Ti tűzhelyesek és fészekben ülők, nem tudjátok mit jelent nekünk a „Fészek”. Összebújást. Barátságot. Sugaras, langyos meleg

fürdő, ami a szívünket borzongatja. Testvérek, piktorok, tollforgatók, fogjuk, komédiások, fogjuk meg egymás kezét, mert ha mi nem szeretjük egymást, ki szeressen bennünket? Kihűlni induló szívünk piros érem, mindegyikünkben egy sejtet rejtett az Isten, most az egyszer bújjunk össze. A mi sejtjeinkből virul ki az a szó, amit úgy hívnak, hogy kultúra, és amely élő és lihegő organizmus csak akkor lesz, ha a vérünk közös ezüstvederbe csobban össze. Szeretnénk, ha szeretnők egymást, s ha ti is szeretnétek ezért bennünket.”

Hasznos és szép mind az öt elgondolás.(Hogy közülük ki gondolta komolyan, amit leírt, azt talán az életrajzuk, munkásságuk megmutatta.) Kár, hogy a kezdeményezés csak szalmaláng maradt!!! Ha megvalósul, talán a két nép kultúrája – már azokban a nehéz időkben is – közelebb került volna egymáshoz.

Piroska István

Nyugati Jelen Évkönyv. 2014

Jegyzetek:

1. Erdélyi Magyar Adatbank, 244. o. (adatbank.transindex.ro)
2. Fișe matricole penale (bűnügyi nyilvántartó lap) (86.125.17.36/Fise matricole penale)
3. <http://www.taraiancului.ro/>
4. <https://newsar.ro/> (2009.01.12.)
5. <https://documente.bcucIuj.ro/>. (Clujul napilap, 1927. jan. 27., 4. o.)
6. www.tribuna.ro.
7. adatbank.transindex.ro.
8. <https://bh.politiaromana.ro/>

9. artline.ro

10. korunk.adatbank.ro

11. Kötő József, Színjátszó személyek Erdélyben 1919–1940, Polis Kiadó, Kolozsvár, 2009., 98–99. o.

12. Enyedi Sándor, Rivalda nélkül, Budapest 1999., 168. o.

13. Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, Kriterion, Buk. 1981., 565. o.

14. urszu.herobo.com